

แพทย์แผนไทยกับการพัฒนาสังคมร่วมสมัย: นวัตกรรมสุขภาพ เพื่อชุมชนยั่งยืน

Traditional Thai Medicine and Contemporary Social Development: Health Innovations for Sustainable Communities

ธนวิษฐ์ กิจเดช¹, กมลชนก ม่วงเมืองแสน², พระสมชัย มงคลมูทิตา³,

ปรีชา วงศ์ทิพย์⁴, และกรชนก สนิทวงศ์⁵

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย¹⁻⁵

Thanawit Kitdet¹, Kamonchanok Mounmuangsant², Phra Somchai Mongkhonmuthita³,

Preecha Wongthip⁴, and Kornchanok Sanitwong⁵

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Rai Buddhist College¹⁻⁵

Email: Thanawitkitdet@gmail.com¹, koykamon@hotmail.co.th²,

somchai.muthita@gmail.com³, Preecha-cmu@live.com⁴, kornchanoke2509@gmail.com⁵

Received June 1, 2026; Revised June 29, 2026; Accepted June 30, 2026.

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาบทบาทของการแพทย์แผนไทยในฐานะนวัตกรรมสุขภาพที่มีศักยภาพต่อการพัฒนาสังคมร่วมสมัย โดยเน้นการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นกับแนวคิดสุขภาพองค์รวม ซึ่งครอบคลุมมิติทางกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ การแพทย์แผนไทยมีรากฐานจากวิถีชีวิต วัฒนธรรม และประสบการณ์ของชุมชน และมีความสอดคล้องกับแนวคิดการส่งเสริมสุขภาพแบบมีส่วนร่วมที่มุ่งสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและการพึ่งพาตนเอง ผลการวิเคราะห์พบว่า การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยร่วมกับนวัตกรรมสมัยใหม่สามารถช่วยลดปัญหาโรคเรื้อรัง ลดความเหลื่อมล้ำด้านสุขภาพ และส่งเสริมคุณภาพชีวิตของประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น การแพทย์แผนไทยจึงมิใช่เพียงมรดกทางวัฒนธรรม แต่ยังเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาสุขภาพและความยั่งยืนของชุมชนในบริบทสังคมร่วมสมัย

คำสำคัญ: แพทย์แผนไทย, สุขภาพองค์รวม, นวัตกรรมสุขภาพ, พัฒนาสังคมร่วมสมัย

Abstract

This article aims to examine the role of Thai traditional medicine as a health innovation contributing to contemporary social development. It emphasizes the integration of local wisdom with the holistic health concept, which encompasses physical, mental, social,

and spiritual dimensions. Thai traditional medicine is rooted in community-based lifestyles, cultural practices, and accumulated experiential knowledge, and aligns with participatory health promotion approaches that strengthen community capacity and self-reliance. The analysis reveals that integrating Thai traditional medical knowledge with modern innovation can effectively reduce lifestyle-related diseases, decrease health inequality, and enhance overall quality of life. Therefore, Thai traditional medicine is not only a cultural heritage but also a key mechanism for promoting sustainable community health and social development in contemporary contexts.

Keywords: Thai traditional medicine, holistic health, health innovation, Contemporary social development.

บทนำ

ประเทศไทยมุ่งพัฒนาสู่ความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน ภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยให้ความสำคัญกับการสร้างความสามารถในการแข่งขันของประเทศผ่านแนวคิด “ต่อยอดอดีต ปรับปัจจุบัน และสร้างคุณค่าใหม่ในอนาคต” ซึ่งมุ่งนำทุนทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญา และอัตลักษณ์ไทยมาสร้างมูลค่าเพิ่ม ควบคู่กับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เทคโนโลยี และทรัพยากรมนุษย์ เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก ตามหลักตามยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561–2580) ซึ่งภายใต้ยุทธศาสตร์ดังกล่าว การแพทย์แผนไทยได้รับการส่งเสริมในฐานะกลไกสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพและอุตสาหกรรมบริการสุขภาพ โดยเน้นการผสมผสานภูมิปัญญาไทยเข้ากับองค์ความรู้และเทคโนโลยีสมัยใหม่ เพื่อยกระดับมาตรฐานการบริการ สร้างเอกลักษณ์ความเป็นไทย และเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันในระดับสากล (ราชกิจจานุเบกษา, 2561) และ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติยังให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์และพัฒนาองค์ความรู้ด้านการแพทย์แผนไทยในฐานะทุนทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าต่อการพัฒนาประเทศ ส่งผลให้การผลิตบุคลากรด้านการแพทย์แผนไทยมีบทบาทสำคัญต่อการยกระดับระบบสุขภาพและการพัฒนาชุมชน ปัจจุบันประเทศไทยมีสถาบันอุดมศึกษาที่ผลิตบัณฑิตด้านการแพทย์แผนไทยจำนวน 20 สถาบัน เพื่อรองรับความต้องการของสังคมและภาคสุขภาพที่เพิ่มขึ้น

ซึ่งหนึ่งในภูมิปัญญาที่มีคุณค่าและมีบทบาทต่อสังคมไทยมาอย่างยาวนาน คือ การแพทย์แผนไทยและการใช้สมุนไพรในการดูแลสุขภาพ ซึ่งสะท้อนถึงความรู้ ความเชี่ยวชาญ และความสามารถในการพึ่งพาตนเองของชุมชนไทยในอดีต โดยหมอพื้นบ้านทำหน้าที่เป็นผู้ดูแลสุขภาพของประชาชนและเป็นผู้สืบทอดองค์ความรู้ด้านการรักษาโรคด้วยสมุนไพรและวิธีการรักษาแบบดั้งเดิม (จรัสเกร็นพงษ์, 2525) แม้การขยายตัวของการแพทย์แผนตะวันตกจะส่งผลให้บทบาทของการแพทย์แผนไทยลดลงในบางช่วงเวลา แต่ประชาชนจำนวนมากยังคงให้ความเชื่อมั่นและใช้บริการด้านการแพทย์แผนไทย

อย่างต่อเนื่อง (ประทีป ชุมพล, 2545) และในส่วนบริบทสังคมร่วมสมัย การแพทย์แผนไทยมิได้เป็นเพียงมรดกทางภูมิปัญญาที่ควรอนุรักษ์เท่านั้น แต่ยังเป็นทุนทางวัฒนธรรมและนวัตกรรมสุขภาพที่สามารถนำมาต่อยอดเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต สร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ และเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยร่วมกับองค์ความรู้สมัยใหม่จึงเป็นแนวทางสำคัญในการส่งเสริมสุขภาพของประชาชน พัฒนาสังคมให้เกิดความสมดุล และนำไปสู่ความยั่งยืนของชุมชนในอนาคต เป็นการตระหนักรู้ในคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นนับเป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาชุมชนและการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน เนื่องจากภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์และการเรียนรู้ของผู้คนในแต่ละท้องถิ่นผ่านวิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเชื่อ และการปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของสังคม (เพ็ญภา ทรัพย์เจริญ, 2550) องค์ความรู้เหล่านี้ได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นผ่านบุคคลสำคัญของชุมชน เช่น พระสงฆ์ ปราชญ์ชาวบ้าน และหมอพื้นบ้าน จนกลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สะท้อนอัตลักษณ์และวิถีการดำรงชีวิตของคนไทย (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2549)

แนวคิดสุขภาพองค์รวม (Holistic Health) ถือเป็นกระบวนทัศน์สำคัญของการแพทย์ตะวันออก รวมถึงการแพทย์แผนไทย ที่มองว่าสุขภาพและความเจ็บป่วยเป็นผลมาจากปัจจัยที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กันทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และสิ่งแวดล้อม มิใช่เพียงความผิดปกติของอวัยวะส่วนใดส่วนหนึ่งเท่านั้น แตกต่างจากแนวคิดการแพทย์แบบกลไกที่มองมนุษย์เสมือนเครื่องจักรและให้ความสำคัญกับการรักษาโรคเป็นหลัก โดยแนวคิดสุขภาพองค์รวมให้ความสำคัญกับการสร้างสมดุลของชีวิต การปรับเปลี่ยนพฤติกรรม และการมีส่วนร่วมของผู้ป่วยในการดูแลสุขภาพของตนเอง เพื่อให้เกิดสุขภาพที่ยั่งยืน (คาบร้า, 2550; พระไพศาล วิสาโล, 2536) แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับหลักการของการแพทย์แผนไทยที่มุ่งเน้นการดูแลสุขภาพแบบองค์รวม โดยให้ความสำคัญกับการป้องกันโรค การส่งเสริมสุขภาพ และการฟื้นฟูสมดุลของร่างกายและจิตใจผ่านการใช้สมุนไพร การนวดไทย การดูแลด้านอาหาร และการปรับวิถีชีวิตให้เหมาะสมกับธรรมชาติ ด้วยเหตุนี้ การแพทย์แผนไทยจึงมิได้เป็นเพียงศาสตร์การรักษาโรคเท่านั้น แต่ยังเป็นนวัตกรรมสุขภาพที่ช่วยเสริมสร้างคุณภาพชีวิต ลดภาระด้านสุขภาพของประชาชน และส่งเสริมการพึ่งพาตนเองของชุมชน อันนำไปสู่การพัฒนาสังคมร่วมสมัยที่มีความสมดุล เข้มแข็ง และยั่งยืนในระยะยาว

การแพทย์แผนไทยมีรากฐานจากภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สั่งสมผ่านวิถีชีวิต วัฒนธรรม และประสบการณ์ของชุมชน โดยมีหมอพื้นบ้านและปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้สืบทอดองค์ความรู้ด้านการดูแลสุขภาพแบบองค์รวม ซึ่งให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างร่างกาย จิตใจ สังคม และสิ่งแวดล้อม แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับกระบวนทัศน์สุขภาพองค์รวม (Holistic Health) ที่มุ่งเน้นการสร้างสมดุลของชีวิต การปรับพฤติกรรม และการมีส่วนร่วมของผู้ป่วยในการดูแลสุขภาพของตนเอง อันนำไปสู่สุขภาพที่ยั่งยืน ดังนั้น การแพทย์แผนไทยจึงมิได้เป็นเพียงมรดกทางวัฒนธรรม แต่ยังเป็น “นวัตกรรมสุขภาพ” ที่สามารถต่อยอดเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน ลดความเหลื่อมล้ำด้าน

สุขภาพ เสริมสร้างเศรษฐกิจชุมชน และพัฒนาสังคมให้เข้มแข็งอย่างยั่งยืน การบูรณาการองค์ความรู้ดั้งเดิมเข้ากับแนวคิดและเทคโนโลยีสมัยใหม่จึงเป็นแนวทางสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศในบริบทสังคมร่วมสมัย ซึ่งบทความวิชาการฉบับนี้จึงมุ่งศึกษาบทบาทของการแพทย์แผนไทยในฐานะกลไกการพัฒนาสังคมร่วมสมัย โดยเน้นการเชื่อมโยงภูมิปัญญาท้องถิ่นกับแนวคิดสุขภาพองค์รวม เพื่ออธิบายศักยภาพของการแพทย์แผนไทยในการเป็นฐานรากของการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน ทั้งในมิติสุขภาพ เศรษฐกิจ และสังคมอย่างเป็นองค์รวม

แนวคิดสุขภาพองค์รวมมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาการแพทย์แผนไทย

ตามแนวคิดสุขภาพองค์รวมมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาการแพทย์แผนไทย โดยมองว่าสุขภาพของมนุษย์มิได้เกิดจากปัจจัยทางกายภาพเพียงด้านเดียว หากแต่เป็นผลรวมของปฏิสัมพันธ์ระหว่างร่างกาย จิตใจ สังคม และสิ่งแวดล้อม วิถีชีวิตและพฤติกรรมของบุคคลจึงมีผลโดยตรงต่อภาวะสุขภาพของตนเอง อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาในระดับชุมชนหรือสังคมเมือง การสร้างสุขภาพที่ยั่งยืนจำเป็นต้องคำนึงถึงพฤติกรรมของคนทั้งระบบ ทั้งในมิติของการดำเนินชีวิตและการมีจิตสำนึกสาธารณะร่วมกัน แม้เมืองหนึ่งจะมีความเจริญทางกายภาพ มีโครงสร้างพื้นฐานที่ทันสมัยและระบบบริการสาธารณสุขที่ครบถ้วน แต่หากประชาชนขาดวินัยและความรับผิดชอบต่อสังคม เช่น การทิ้งขยะไม่เป็นที่ การไม่ปฏิบัติตามกฎจราจร หรือการละเลยความปลอดภัยส่วนบุคคล ย่อมก่อให้เกิดอุบัติเหตุ ความสูญเสีย และลดคุณภาพชีวิตของคนในสังคมโดยรวม ซึ่งส่งผลให้เมืองดังกล่าวไม่สามารถเป็นเมืองที่น่าอยู่อย่างแท้จริงได้ (กรมอนามัย, สำนักที่ปรึกษา, 2569: ออนไลน์)

ในทำนองเดียวกัน หากครอบครัวและชุมชนขาดการดูแลสุขภาพที่เหมาะสม เช่น การเลี้ยงดูเด็กที่ไม่ถูกหลักโภชนาการ การได้รับวัคซีนไม่ครบถ้วน หรือการขาดภูมิคุ้มกันหมู่ ย่อมเพิ่มความเสี่ยงต่อการเกิดและการแพร่ระบาดของโรค ส่งผลให้สุขภาพของชุมชนโดยรวมเสื่อมถอยและลดความน่าอยู่อาศัยของสังคม สอดคล้องกับ ขภาพหมายถึงภาวะที่บุคคลมีความสมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย จิตใจ และสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างเหมาะสม มิได้หมายความว่าเพียงการปราศจากโรค ความเจ็บป่วย หรือความพิการเท่านั้น (Health is defined as a state of complete physical, mental, and social well-being and not merely the absence of disease or infirmity) กล่าวคือ สุขภาพเป็นภาวะที่สะท้อนความสมดุลของชีวิตในทุกมิติ ทั้งด้านกาย จิตใจ และสังคม และตามพจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ. 2530 ได้อธิบายความหมายของสุขภาพว่าเป็นภาวะที่ปราศจากโรค หรือภาวะที่มีความสบายทั้งทางกายและจิตใจ โดย “โรค” หรือ “ความไม่สบาย” หมายถึงภาวะผิดปกติที่เกิดขึ้นภายในร่างกาย อันเนื่องมาจากการทำงานที่ผิดปกติของระบบหรือองค์ประกอบต่าง ๆ ของร่างกาย ส่งผลให้เกิดความรู้สึกไม่สบายหรือแสดงอาการผิดปกติออกมา เช่น มีไข้ หนาวสั่น ไอ หรือชัก เป็นต้น ซึ่งอาการเหล่านี้ไม่ปรากฏในบุคคลที่มีสุขภาพปกติและอยู่ในภาวะสมบูรณ์ของร่างกาย (AFFEFE Chuadee, 2569: ออนไลน์) นอกจากนี้ พฤติกรรมทางสังคมที่ขาดจิตสำนึกสาธารณะ เช่น ความมั่งง่าย การไม่

เคารพกฎระเบียบ ความเห็นแก่ตัว และการละเมิดสิทธิของผู้อื่น แม้จะไม่ส่งผลโดยตรงต่อสุขภาพทางกาย แต่กลับก่อให้เกิดความเครียด ความหวาดกลัว และความไม่มั่นคงทางจิตใจ ทำให้คุณภาพชีวิตของคนในชุมชนลดลงอย่างมีนัยสำคัญ (กรมอนามัย, สำนักที่ปรึกษา, 2569: ออนไลน์) ซึ่งแนวคิดสุขภาวะองค์รวมจึงสะท้อนให้เห็นว่า การสร้างสุขภาวะที่ยั่งยืนมิได้จำกัดอยู่เพียงการรักษาโรค แต่ต้องมุ่งพัฒนาพฤติกรรม วิถีชีวิต และจิตสำนึกของคนในสังคมควบคู่กันไป ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางของการแพทย์แผนไทยที่ให้ความสำคัญกับการดูแลสุขภาพแบบองค์รวมทั้งกาย จิตใจ สังคม และสิ่งแวดล้อม อันเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งและยั่งยืนในระยะยาว

แนวคิดสุขภาวะองค์รวมมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการพัฒนาสังคมในภาพรวม เนื่องจากเป็นแนวคิดที่มองสุขภาพของมนุษย์อย่างครอบคลุมและเชื่อมโยงทุกมิติ ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ โดยให้ความสำคัญกับการสร้างความสมดุลของชีวิตมากกว่าการมุ่งรักษาอาการเจ็บป่วยเพียงอย่างเดียว ซึ่งสอดคล้องกับหลักการพื้นฐานของการแพทย์แผนไทยที่ยึดถือความสมดุลของธาตุทั้งสี่ การดำเนินชีวิตตามธรรมชาติ และการพึ่งพาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการดูแลสุขภาพ การแพทย์แผนไทยจึงให้ความสำคัญกับการส่งเสริมสุขภาพ การป้องกันโรค การรักษา และการฟื้นฟูสุขภาพควบคู่กันอย่างเป็นระบบ เพื่อให้ประชาชนสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีคุณภาพและมีภูมิคุ้มกันต่อปัจจัยเสี่ยงต่าง ๆ ในสังคม

นอกจากนี้ แนวคิดสุขภาวะองค์รวมยังเปิดโอกาสให้เกิดการบูรณาการองค์ความรู้ดั้งเดิมกับองค์ความรู้สมัยใหม่ ทั้งด้านวิทยาศาสตร์สุขภาพ เทคโนโลยี และนวัตกรรมทางการแพทย์ เพื่อพัฒนารูปแบบการบริการสุขภาพที่เหมาะสมกับบริบทของแต่ละพื้นที่ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของครอบครัว ชุมชน และภาคีเครือข่ายในการดูแลสุขภาพร่วมกัน อันจะนำไปสู่การสร้างชุมชนที่เข้มแข็ง ลดภาระการเจ็บป่วย เพิ่มคุณภาพชีวิตของประชาชน และสนับสนุนการพัฒนาระบบสุขภาพที่มีความยั่งยืนในสังคมร่วมสมัย ทั้งนี้ การประยุกต์ใช้แนวคิดสุขภาวะองค์รวมในการพัฒนาการแพทย์แผนไทยยังช่วยให้การดูแลสุขภาพมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิต วัฒนธรรม และทุนทางสังคมของชุมชน ทำให้การแพทย์แผนไทยยังคงมีบทบาทสำคัญในฐานะกลไกในการส่งเสริมสุขภาวะและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

นวัตกรรมสุขภาวะสู่ความยั่งยืนของชุมชน

การส่งเสริมสุขภาพเป็นกระบวนการ กิจกรรม และแนวทางในการพัฒนาศักยภาพด้านสุขภาพของบุคคล ครอบครัว และชุมชนอย่างเป็นองค์รวม โดยตั้งอยู่บนฐานคิดว่าสุขภาพมิได้เกิดจากปัจจัยด้านร่างกายเพียงอย่างเดียว แต่เป็นผลจากปฏิสัมพันธ์ของปัจจัยทางสังคม สิ่งแวดล้อม ระบบบริการสุขภาพ และวิถีชีวิตของประชาชน ดังนั้น การพัฒนาสุขภาพจึงจำเป็นต้องดำเนินการอย่างเป็นระบบและบูรณาการ เพื่อส่งเสริม สนับสนุน และปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสุขภาพไปในทิศทางที่เหมาะสมในบริบทดังกล่าว การส่งเสริมสุขภาพจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ทั้งภาครัฐ

ภาคเอกชน และภาคประชาชน รวมถึงการระดมพลังทางสังคมในการพัฒนาปัจจัยแวดล้อมด้านต่าง ๆ เช่น เศรษฐกิจ การศึกษา การเมือง และสิ่งแวดล้อม ควบคู่กับการใช้กลยุทธ์การกระจายอำนาจจากรัฐสู่ชุมชน เพื่อให้ประชาชนมีบทบาทและอำนาจในการจัดการสุขภาพของตนเองได้อย่างเหมาะสม สอดคล้องกับบริบททางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจของแต่ละพื้นที่ แนวคิดดังกล่าวเชื่อมโยงกับการใช้นวัตกรรมเพื่อการส่งเสริมสุขภาพของชุมชน โดยนวัตกรรมมิได้จำกัดอยู่เพียงเทคโนโลยี แต่รวมถึงรูปแบบการจัดบริการสุขภาพ ระบบการมีส่วนร่วม และกลไกการบริหารจัดการที่เอื้อต่อการพัฒนาสุขภาพอย่างยั่งยืน โดยการประชุมแพทยศาสตร์ พ.ศ. 2542 ได้เสนอแนวทางสำคัญ 3 ประการ ได้แก่

- 1) การเสริมสร้างความเข้มแข็งของบุคคลและชุมชนในการควบคุมปัจจัยที่มีผลต่อสุขภาพ
- 2) การพัฒนาบริการสุขภาพระดับชุมชนหรือบริการปฐมภูมิ (community-based health services) ที่เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง
- 3) การประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดนโยบายสาธารณะด้านสุขภาพ (public health policy) ที่เอื้อต่อการพัฒนาระบบสุขภาพโดยรวม (เบญจมาศ สุขศรีเพ็ง, 2569: ออนไลน์)

โดยนวัตกรรมสุขภาพจะสู่ความยั่งยืนของชุมชน เชื่อมโยงกับหลักการดำเนินชีวิตที่มีคุณภาพ ความสุข และความสามารถในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างเหมาะสม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการส่งเสริมสุขภาพของชุมชนที่มุ่งพัฒนาศักยภาพของบุคคล ครอบครัว และสังคมอย่างเป็นระบบ ผ่านการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนและการจัดการปัจจัยกำหนดสุขภาพอย่างรอบด้าน ซึ่งนวัตกรรมสุขภาพจะสู่ความยั่งยืนของชุมชน สามารถจำแนกได้เป็น 5 มิติที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน ได้แก่ มิติทางกาย (Physical dimension) ซึ่งเกี่ยวข้องกับความแข็งแรงของร่างกาย การได้รับอาหารและสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม รวมถึงความมั่นคงทางเศรษฐกิจที่เอื้อต่อการดำรงชีวิต มิติทางจิตใจ (Psychological dimension) ที่เน้นความแจ่มใสทางอารมณ์ ความสุข ความเมตตา และการลดความเห็นแก่ตัว มิติทางสังคม (Social dimension) ที่สะท้อนความผาสุกของครอบครัวและชุมชน ผ่านความเอื้ออาทร ความเสมอภาค และระบบบริการที่ทั่วถึง มิติทางอารมณ์ (Emotional dimension) ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการและควบคุมการตอบสนองต่ออารมณ์ทั้งด้านบวกและลบ และมิติทางจิตวิญญาณ (Spiritual dimension) ซึ่งเป็นแกนสำคัญของการบูรณาการสุขภาพะทั้งหมด ผ่านความศรัทธา คุณค่าชีวิต และการก้าวข้ามตัวตน

เมื่อพิจารณาในระดับชุมชน นวัตกรรมสุขภาพจะสู่ความยั่งยืนของชุมชน มีความสอดคล้องกับแนวทางส่งเสริมสุขภาพที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน การกระจายอำนาจ และการพัฒนาบริการสุขภาพระดับปฐมภูมิ รวมถึงการสร้างนวัตกรรมทางสังคมและสุขภาพ เพื่อให้ชุมชนสามารถจัดการสุขภาพของตนเองได้อย่างเหมาะสม ดังนั้น สุขภาวะทั้ง 5 มิติจึงมิได้เป็นเพียงกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎี แต่ยังเป็นฐานสำคัญในการพัฒนาสุขภาพชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืนในระยะยาว ซึ่ง

สอดคล้องกับแนวคิดการแพทย์แผนไทยและการส่งเสริมสุขภาพแบบองค์รวมที่มุ่งสร้างสมดุลของชีวิตทั้งในระดับบุคคลและสังคม (สุรพจน์ วงษ์ใหญ่, 2552)

นวัตกรรมสุขภาพะสู่ความยั่งยืนของชุมชน เป็นแนวคิดที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาสังคมร่วมสมัย เพราะไม่เพียงมุ่งแก้ปัญหาสุขภาพเชิงกายภาพ แต่ยังครอบคลุมถึงมิติทางจิตใจ สังคม อารมณ์ และจิตวิญญาณอย่างเป็นองค์รวม การส่งเสริมสุขภาพที่ยั่งยืนจำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในสังคม และการกระจายอำนาจให้ชุมชนสามารถจัดการสุขภาพของตนเองได้อย่างเหมาะสม นอกจากนี้ การนำนวัตกรรมมาประยุกต์ใช้ ไม่ว่าจะเป็นด้านบริการสุขภาพหรือการจัดการชุมชน จะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการดูแลสุขภาพและลดความเหลื่อมล้ำในสังคม ในมุมมองของข้าพเจ้า แนวคิดนี้ยังสอดคล้องกับหลักการแพทย์แผนไทยที่เน้นความสมดุลของชีวิตและการดูแลแบบองค์รวม ดังนั้น หากสามารถบูรณาการนวัตกรรมกับภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม จะนำไปสู่การพัฒนาชุมชนที่เข้มแข็ง

แพทย์แผนไทยกับการพัฒนาสังคมร่วมสมัย: นวัตกรรมสุขภาพะสู่ความยั่งยืนของชุมชน

เมื่อพิจารณาในบริบทของการพัฒนาสังคมร่วมสมัย จะเห็นได้ว่าความรู้ด้านการเยียวยารักษาความเจ็บไข้ได้ป่วยมิได้เป็นเพียงองค์ความรู้ทางการแพทย์ในเชิงเทคนิคเท่านั้น หากแต่เป็นภูมิปัญญาสุขภาพที่เกิดจากการสังสมประสบการณ์ของมนุษย์ภายใต้บริบททางวัฒนธรรมที่มีความเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องมาโดยตลอด ความเจ็บป่วยและความตายเป็นปรากฏการณ์สากลที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ทุกสังคม และมีได้เป็นเพียงปัญหาของปัจเจกบุคคล หากแต่ส่งผลกระทบต่อครอบครัว ชุมชน และโครงสร้างทางสังคมโดยรวม ดังนั้น การจัดการปัญหาสุขภาพจึงจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกระดับของสังคม เพื่อธำรงความสมดุลและความมั่นคงของชุมชนในระยะยาว ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาองค์ความรู้ด้านการแพทย์ดั้งเดิมและการแพทย์แผนไทยที่ยังคงมีบทบาทสำคัญในสังคมปัจจุบัน (เคนเนธ จี ชิส์ค, 2551)

ในมิติทางวัฒนธรรมและศาสนา การแพทย์แผนไทยมีอาจแยกขาดจากอิทธิพลของพระพุทธศาสนาและวิถีชีวิตของคนไทยได้ เนื่องจากศาสนาเป็นฐานคิดสำคัญที่กำหนดพฤติกรรม ความเชื่อ และการรับรู้เกี่ยวกับสุขภาพและความเจ็บป่วยของผู้คนในสังคมมาอย่างยาวนาน ดังที่นักวิชาการได้ชี้ให้เห็นว่าสังคมไทยมีลักษณะเป็นสังคมพหุวัฒนธรรมที่มีโครงสร้างหลวม ทำให้เกิดการผสมผสานของความเชื่อและระบบการรักษาที่หลากหลาย ทั้งแนวคิดเชิงพุทธ ไสยศาสตร์ และการแพทย์เชิงประจักษ์ ซึ่งล้วนมีบทบาทในการอธิบายสาเหตุของโรคและแนวทางการเยียวยาในแต่ละยุคสมัย (Phya Anuman Rajadhon, 1986; John F. Embree, 1950)

ในขณะเดียวกัน การพัฒนาความคิดทางการแพทย์ยังสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนผ่านจากกระบวนทัศน์การเยียวยาแบบไสยศาสตร์ไปสู่การอธิบายเชิงเหตุผลและประสบการณ์มากขึ้น ซึ่งได้รับอิทธิพลจากทั้งพุทธศาสนาและองค์ความรู้ทางการแพทย์ดั้งเดิม เช่น อายุรเวท จนกลายเป็นระบบความรู้

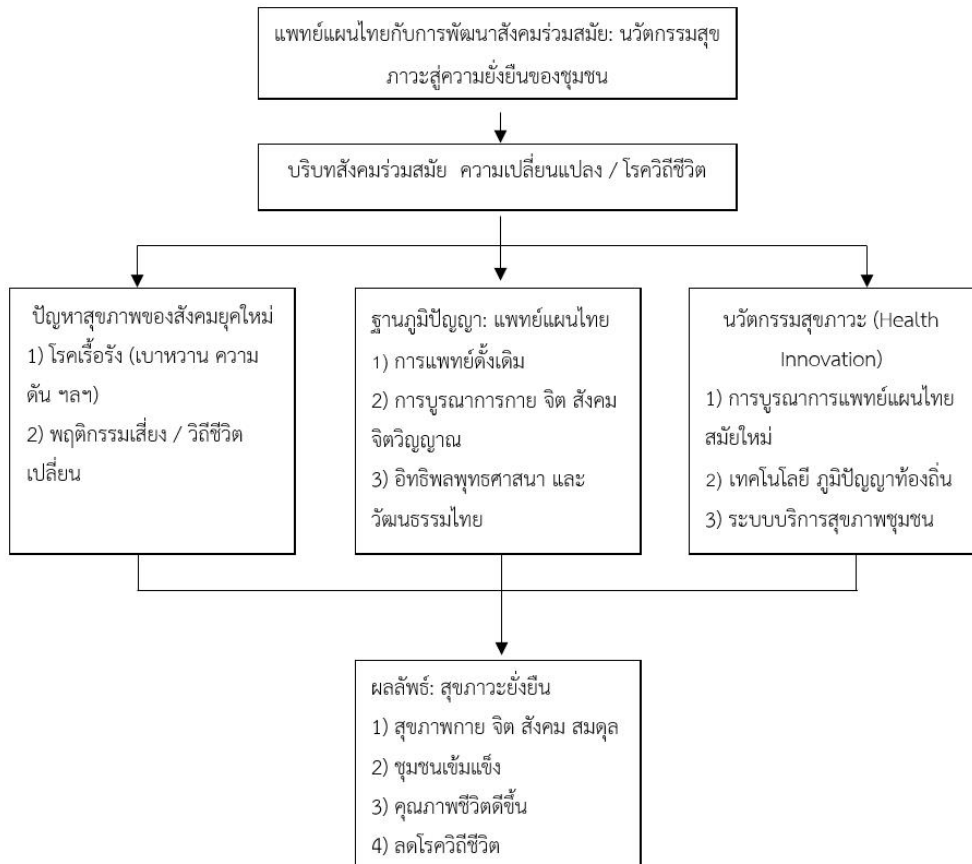
ที่มีความเป็นเหตุเป็นผลและมีความเป็นวิทยาศาสตร์มากขึ้นในระดับหนึ่ง (เค็นเนธ จี ชิสต์, 2551) อย่างไรก็ตาม ในบริบทของสังคมไทยร่วมสมัย การแพทย์แผนไทยยังคงดำรงอยู่ในฐานะองค์ความรู้ที่เชื่อมโยงระหว่างมิติทางกาย จิตใจ และจิตวิญญาณ โดยเฉพาะแนวความคิดการดูแลสุขภาพแบบองค์รวมที่ให้ความสำคัญกับความสมดุลของชีวิตมากกว่าการมุ่งรักษาเพียงอาการของโรค

เมื่อพิจารณาในมิติของสุขภาพองค์รวม จะพบว่าการแพทย์แผนไทยมีความสอดคล้องกับแนวความคิดการดูแลสุขภาพที่ครอบคลุมทั้งกาย จิต สังคม และปัญญา โดยเน้นการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม การพัฒนาจิตใจ และการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติ ซึ่งเป็นแนวทางสำคัญในการลดปัญหาโรควิถีชีวิตที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบัน เช่น โรคเบาหวาน ความดันโลหิตสูง และโรคหัวใจ โดยเฉพาะในกลุ่มพระสงฆ์และประชาชนทั่วไปที่มีพฤติกรรมการดำเนินชีวิตเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต การดูแลสุขภาพจึงไม่สามารถพึ่งพาการรักษาเชิงกายภาพเพียงอย่างเดียว แต่ต้องอาศัยการบูรณาการทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และการฝึกปฏิบัติทางจิตวิญญาณควบคู่กันไป (พระธรรมโมลี, 2551; พระพรหมคุณาภรณ์, 2550) นอกจากนี้ การมองสุขภาพในเชิงองค์รวมยังช่วยขยายความเข้าใจต่อบทบาทของชุมชนในการจัดการสุขภาพของตนเอง โดยเฉพาะการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน การพึ่งพาตนเอง และการใช้ทรัพยากรภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับแนวความคิดส่งเสริมสุขภาพในระดับสังคมที่เน้นการกระจายอำนาจและการพัฒนาศักยภาพของชุมชนในการดูแลสุขภาพของตนเองอย่างยั่งยืน อีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นว่า “นวัตกรรมสุขภาพ” ในบริบทของการแพทย์แผนไทยไม่ได้หมายถึงเทคโนโลยีสมัยใหม่เพียงอย่างเดียว แต่รวมถึงการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมร่วมกับแนวคิดสมัยใหม่เพื่อสร้างระบบสุขภาพที่เหมาะสมกับบริบทของสังคมไทย (มูลนิธิโกลบอลคิมทอง, 2520) ซึ่งการแพทย์แผนไทยในฐานะนวัตกรรมสุขภาพจึงมีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงอดีตกับปัจจุบัน และนำไปสู่การพัฒนาสังคมร่วมสมัยที่มีความสมดุล ทั้งในด้านสุขภาพ เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม โดยมุ่งเน้นการสร้างคามยั่งยืนของชุมชนผ่านการบูรณาการองค์ความรู้ดั้งเดิมกับองค์ความรู้สมัยใหม่อย่างเหมาะสม อันจะนำไปสู่การเสริมสร้างคุณภาพชีวิตและความเข้มแข็งของสังคมโดยรวมในระยะยาว

การแพทย์แผนไทยเป็นมากกว่าการรักษาโรค แต่เป็นภูมิปัญญาที่สะท้อนวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของสังคมไทย ซึ่งเชื่อมโยงกับความเข้าใจสุขภาพแบบองค์รวมอย่างลึกซึ้ง จะเห็นได้ว่า สุขภาพไม่สามารถแยกออกจากปัจจัยทางสังคม จิตใจ และวิถีชีวิตของผู้คนได้ การดูแลสุขภาพจึงต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในชุมชน ไม่ใช่หน้าที่ของแพทย์เพียงฝ่ายเดียว อีกทั้งการนำภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยมาประยุกต์ใช้ร่วมกับแนวคิดสมัยใหม่ ช่วยให้เกิด “นวัตกรรมสุขภาพ” ที่ตอบโจทย์ปัญหาสุขภาพร่วมสมัย โดยเฉพาะโรคที่เกิดจากพฤติกรรมการใช้ชีวิต ดังนั้นการส่งเสริมสุขภาพแบบองค์รวมช่วยทำให้คนตระหนักถึงการดูแลตนเองทั้งกายและใจ พร้อมทั้งสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนผ่านการมีส่วนร่วมและการพึ่งพาตนเอง โดยการแพทย์แผนไทยจึงควรได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องในฐานะเครื่องมือสำคัญของการพัฒนาสังคม และเป็นฐานของความยั่งยืนในระดับชุมชน

องค์ความรู้ใหม่

จากการนำเสนอ “แพทย์แผนไทยกับการพัฒนาสังคมร่วมสมัย: นวัตกรรมสุขภาวะเพื่อชุมชนยั่งยืน” ผู้จัดทำได้กำหนดองค์ความรู้ดังต่อไปนี้

แผนภาพที่ 1 แพทย์แผนไทยกับการพัฒนาสังคมร่วมสมัย: นวัตกรรมสุขภาวะเพื่อชุมชนยั่งยืน

การพัฒนาสุขภาวะของชุมชนในสังคมร่วมสมัยจำเป็นต้องอาศัยการบูรณาการภูมิปัญญาแพทย์แผนไทยเข้ากับนวัตกรรม เทคโนโลยีและการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อรับมือกับปัญหาสุขภาพและการเปลี่ยนแปลงของสังคมในปัจจุบัน แนวทางดังกล่าวช่วยยกระดับการดูแลสุขภาพแบบองค์รวม เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน พัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน และนำไปสู่การพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืนในระยะยาว

สรุป

การแพทย์แผนไทยไม่ใช่เพียงระบบการรักษาโรค แต่เป็นภูมิปัญญาที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ สังคม และธรรมชาติอย่างลึกซึ้ง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดสุขภาวะองค์รวมอย่างชัดเจน

การดูแลสุขภาพจึงไม่ควรมองแค่ด้านร่างกาย แต่ต้องให้ความสำคัญกับจิตใจ สังคม และวิถีชีวิตของคน ในชุมชนควบคู่กันไป หากสังคมสามารถนำภูมิปัญญาแพทย์แผนไทยมาบูรณาการร่วมกับนวัตกรรมสมัยใหม่ได้ จะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการดูแลสุขภาพและลดปัญหาโรคเรื้อรัง และในส่วนของการมีส่วนร่วมของชุมชนถือเป็นหัวใจสำคัญของการสร้างสุขภาวะที่ยั่งยืน เพราะทำให้เกิดความรับผิดชอบร่วมกันในการดูแลสุขภาพ ดังนั้น การพัฒนาแพทย์แผนไทยควรดำเนินการควบคู่กับการพัฒนาสังคม เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนอย่างยั่งยืนในระยะยาว

เอกสารอ้างอิง

- กรมอนามัย, สำนักที่ปรึกษา. (2569). สุขภาวะของคน สุขภาวะของเมือง และชุมชน. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://advisor.anamai.moph.go.th/main.php?filename=cities02>
- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. (2546). แนวคิดไทยเรื่องเจ็บไข้ได้ป่วยในภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาโรงพยาบาลชุมชน. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, บทความย่อย.
- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. (2549). พหุลักษณะทางการแพทย์: มุมมองมานุษยวิทยากับความหลากหลายของวัฒนธรรมสุขภาพ. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- คาปร้า, พรทิฉฉ. (2550). จุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษ เล่ม 1-3: อิทธิพลของความคิดแบบเดส์การ์ดส์-นิวตัน (พิมพ์ครั้งที่ 6) (ประชา หุตานุวัตร, พระไพศาล วิสาโล, สันติสุข โสภณสิริ และ รสนา โตสิตระกูล, ผู้แปล). กรุงเทพมหานคร: คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล.
- เค็นเนธ จี ชิสต์, แปลโดย จีเรช อุทัยวิทยารัตน์. (2551). ลัทธินักพรตและการเยียวยาในอินเดียโบราณ: ระบบการแพทย์ในพุทธอาราม. กรุงเทพมหานคร: กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข.
- จรัส เกร็นพงษ์ (2525). ประวัติการแพทย์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร : คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล.
- เบญจมาศ สุขศรีเพ็ง (2569). PRECEDE PROCEED MODEL. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.gotoknow.org/posts/115416>
- ประทีป ชุมพล, รศ. (2545). ประวัติศาสตร์การแพทย์แผนไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2550). การแพทย์ยุคใหม่ในพุทธทัศน์ (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด.
- พระไพศาล วิสาโล. (2536). องค์รวมแห่งสุขภาพ: ทัศนะใหม่เพื่อคุณภาพแห่งชีวิตและการบำบัดรักษา. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกลบอลคิมทอง.
- เพ็ญภา ทรัพย์เจริญ. (2550). ประวัติ วิวัฒนาการ และการประยุกต์ใช้การแพทย์แผนไทย. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์พัฒนาตำราการแพทย์แผนไทย มูลนิธิการแพทย์แผนไทยพัฒนา.

- มูลนิธิโกลคิมทอง. (2520). **ธัมมานุสติเจตนารมณียามอาหารของท่านพุทธทาสภิกขุ**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกลคิมทอง.
- ราชกิจจานุเบกษา. (2561). **ประกาศเรื่อง ยุทธศาสตร์ชาติ (พ.ศ. 2561–2580)**. เล่ม 135 ตอนที่ 82 ก.
- สุรพจน์ วงษ์ใหญ่. (2552). **การปรับสมดุลแบบสุขภาพองค์รวม**. กรุงเทพมหานคร : คณะการแพทย์แผนตะวันออก มหาวิทยาลัยรังสิต.
- AFFEFE Chuadee. (2 5 6 9) . ส ข อ น าม ัย . [ออนไลน์] . แหล่งที่มา : <http://hygienegood.blogspot.com/2014/08/blog-post.html>
- Phya Anuman Rajadhon. (1986). **Popular Buddhism in Siam and Other Essays on Thai Studies**. Bangkok: Sathirakoses-Nagapradipa Foundation.
- John F. Embree. (1950). **Thailand: A Loosely Structured Social System**. Yale University Southeast Asia Studies.

